

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ МАРНОВІРСТВ У МОЛОДИХ ФАХІВЦІВ МНС УКРАЇНИ

У статті розкривається сутність понять «навіювання» та «конформність», а також їх значення в професійній діяльності фахівців МНС. Аналізується значення та функції марновірств у ситуаціях подолання стресу, який виникає при виконанні завдань за призначенням.

В статті розкривається сутність понять «внушение» і «конформность», а також їх значення в професійній діяльності співробітників МНС. Аналізується значення і функції суевір'я в ситуаціях подолання стресу, який виникає при виконанні завдань по призначенню.

In the article essence of concepts «suggestion» and «conformalness», and also their value, opens up in professional activity of employees of MINISTRY of emergency measures. A value and functions of superstitions is analysed in the situations of overcoming of stress which arises up at implementation of tasks on destiny.

Однією з актуальних проблем у службовій діяльності підрозділів Міністерства надзвичайних ситуацій України (далі - МНС) є адаптація молодих фахівців до умов служби.

Постановка проблеми.

Адаптація молодих фахівців підрозділів МНС України – це складний, динамічний, багаторівневий і багатогранний процес перебудови спонукально-мотиваційної сфери, комплексу наявних умінь, навичок та звичок, розширення та поглиблення орієнтаційної основи діяльності відповідно до нових завдань, цілей, перспектив та умов їх реалізації. Сукупність психологічних новоутворень в особистості, які виникають у процесі цієї перебудови, дозволяють молодому фахівцю підвищити свій професіоналізм та згодом удосконалити його практикою.

Актуальність статті обумовлена тим, що в психологічній літературі не досліджувалися причини прийняття молодими фахівцями МНС професійних марновірств від досвідчених колег та наслідування них. Також, на наш погляд, потребує детального аналізу місце таких феноменів як сугестивність та конформність в бойових караулах підрозділів МНС.

Метою статті є виявлення причин прийняття молодими фахівцями МНС професійних марновірств від досвідчених колег та аналіз соціально-психологічних феноменів, що впливають на це.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Багато вчених присвятили свої дослідження вивченню сугестивності та конформності: Г.М.Андрєєва, В.М. Бехтерев, Ж.Годфруа, К.Маслач, Д.Маєрс, Р.Крачфілд, Е. Пайке, В.П.Позняков.

Проблемою дослідження поняття марновірства в загальній психологічній науці

займалися такі автори як: Р.Габдуллін, П.Я.Гальперін, Л.Леві-Брюль, В.І.Лебедєв А.Маслоу, Д.В.Ольшанській, В.Я.Пропп, Б.Ф.Скінер, І.Д.Ялом.

Л.Леві-Брюль розглядає марновірства, як різновид колективних уявлень, які виникли внаслідок передачі від покоління до покоління в результаті дії механізмів вселяння, зараження та наслідування. В марновірствах змішані когнітивні елементи з емоційними переживаннями, викликані явищами оточуючого світу.

За думкою В.Мезенцева, марновірства ґрунтуються на вірі в чудесне, незвичайне, яке виникає із-за браку знань. Як незвичайне сприймається все, що виходить за межі повсякденного досвіду і не укладається у звичні уявлення.

Цікавим є визначення марновірства, яке дає П.О.Флоренський: марновірство - це є стан довіри, віри у незвичайні події, які не відповідають, або вже більш не відповідають вірі більшості, або над нею підвищуються. Тобто марновірство тут визначається умовно-вірою більшості.

Менделєєв визначив марновірство як „впевненість, яка не ґрунтується на знаннях”.

Відомі, наприклад, різкі оцінки марновірств, які висловлювали відомі мислителі. Платон казав, що „людина, яка стала глупою від марновірства-є найгірша серед людей”.

Жан Жак Руссо вважав марновірство одним з „найстрашніших бичів” людського роду.

На думку П.П.Булонського, марновірства відіграють велику роль у «первобутній науці, та дозволяють прогнозувати майбутнє. Тобто марновірства можна вважати елементарними засобами пам'яті та уявлення.

П.Я.Гальперін вказує на таку функцію марновірств як класифікація та уявлення від

вражень оточуючого світу, але зазначає, що це відбувається на основі ситуаційно зв'язаних ознак, в результаті чого ключові ознаки предметів залишаються зрозумілими неправильно.

І.Дзялошинський вважає, що марновірство - це система сприйняття та опису світу, яка має характер морального реалізму-світ розуміється як однозначне протиставлення добрих та злих сил.

В.Я.Пропп розглядає марновірство поряд із чаклунством та магією як забутий звичай, який виконується таємно та не співпадає із господарчою та соціальною структурою народності на даному етапі розвитку.

І.Р.Габдуллін схиляється до думки, що марновірства виконують роль апіорних суджень: людина, яка живе повсякденними турботами, дотримується практичного мислення, поділяє предмети на класи по грубим ознакам та не виносить суджень.

Пояснення виникнення марновірств з точки зору психології було вперше запропоновано Б.Ф.Скинером. Воно полягало в тому, що людина встановлює помилковий зв'язок між своїми діями та деякими незалежними від неї обставинами, яке починає вважати наслідком своїх дій.

Виклад основного матеріалу.

Психофізіологічні дослідження особливостей праці фахівців МНС показали, що робота під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій призводить до вираженого зниження функцій енергозабезпечуючих систем організму, погіршення психічних процесів, прогресуючого падіння працездатності. Її специфіка визначається значним фізичним навантаженням, високим рівнем нервово-психічного напруження, постійною готовністю протягом добових чергувань до виконання бойових дій в екстремальних умовах, порушенням сну.

Велику роль при цьому відіграє відчуття контролю за ситуацією, розвитком подій. Фахівець МНС, якому постійно приходится знаходитися у важких ситуаціях, здатний виробляти навички найбільш адекватних реакцій.

Так, наприклад, молодий фахівець відчуває страх перед надзвичайною ситуацією, що в значній мірі може послабити його можливості. В подальшому страх стає все менш вираженим, проходить адаптація до ситуації. В прикладах, подібних до вищевикладеного, має велике значення набутий позитивний досвід, почуття

задоволення в зв'язку з виконанням поставленого завдання.

Довготривалі психотравмуючі ситуації можуть в деяких випадках призводити до значних змін психічного стану, що виражаються в порушенні ієрархії значимості, зникненню властивих раніше оцінок, підходів у міжособистісних відношеннях. Ці стани нагадують симптоми психічного захворювання. Вони, як правило, короткочасні й зникають після виходу людини зі стресової ситуації, однак, зміни, що виникли при стресі, здатні визвати й довготривалі порушення в структурі особистості. Найбільш негативним варіантом реакції на стресову ситуацію є розвиток апатії, пасивності. Людина зупиняє властиву їй активність, не вмішується в хід подій навколо неї, якщо розцінює ситуацію, як безнадійну.

Але найстрашніше те, що практично кожен фахівець боїться не того, що трапляється, а того, що може трапитися. Таке нагнітання страху викликає почуття постійного нервового збудження, що наростає з кожною хвилиною. Таким чином, фактично кожен фахівець страждає від боротьби, що відбувається у його душі, між страхом загинути або бути покаліченим і його власним поняттям про обов'язок. Проте нічого не можна зробити з нав'язливим почуттям тривоги, яка володіє ним, тому що вектор страху спрямований на те гіпотетичне, що може трапитися, а не на те, що відбувається в реальності, і всі системи організму функціонують безконтрольно. Це цілком закономірний процес, вихід з якого здійснюється тільки одним способом - стан тривоги й страху переходить у стан психічного та фізичного виснаження.

Фахівець МНС прагне захистити свою самосвідомість і емоційну сферу від відчуттів, що викликають дискомфорт. Таким чином, можна говорити про те, що марновірства дають людині, що відчуває страх або тривогу, відчуття безпеки і захищеності.

Марновірства мають «ефект плацебо», допомагають фахівцям послабити внутрішню напругу. Така віра дає можливість людині відчувати деяку владу над подіями й контролювати їх. Це своєрідний різновид легкого й безкоштовного заспокійливого.

Марновірства є дуже розповсюдженими серед представників екстремальних професій, зокрема, фахівців МНС України та

фахівців професій, діяльність яких залежить від випадку.

Таким чином, марновірства для фахівців екстремальних професій сьогодні — це ефективний психологічний захист від стресу, викликаного, з одного боку, страхом перед непередбаченим світом і, з іншого боку — страхом відповідальності за свою долю. Призначення всіх марновіртств — створювати в людини ілюзію контролю над незалежними від них подіями.

На думку деяких авторів, марновірства виконують психотерапевтичну функцію: дають надію на безсмертя, позбавляють від страху смерті, додають упевненість в своєму існуванні, заспокоюють, особливо в складних, ризикованих ситуаціях.

За результати аналізу авторської анкети, методу включеного спостереження та аналізу продуктів життєдіяльності, нами було виявлено, що фахівці, які мають достатньо великий стаж роботи в підрозділах МНС України, вважають себе набагато більш марновірними, ніж молоді фахівці, які нещодавно прийшли на службу в підрозділи.

Цікавим є питання: що саме впливає на молодих фахівців таким чином, що згодом вони починають дотримуватися марновіртств, які спочатку не сприймали на віру або заперечували. Спробуємо проаналізувати дане питання та дати відповідь на нього.

Професійна адаптація, на думку В.А.Сластьоніна, це процес входження людини в професію і гармонізація взаємодій його з професійним середовищем. Підготовку фахівця до діяльності складного, екстремального та неординарного характеру важливо здійснювати особливим чином. Успішне входження його в професійну діяльність має супроводжуватися адаптаційними процесами. Процес професійної адаптації фахівця включає в себе ряд основних складових:

1. взаємодія особистості з середовищем: соціальна взаємодія (з окремими людьми і з соціальними групами)

2. виникнення суперечності, конфліктної ситуації між особистістю та середовищем;

3. поява реактивних станів захисного характеру, захисних реакцій у людини;

4. здійснення захисної, адаптаційної поведінки, щодо зниження чи зняття дезадаптаційного стану;

5. зниження або зняття суперечності між особистістю і середовищем.

На нашу думку, саме на етапі соціальної взаємодії молодих фахівців з новим

колективом (бойовим караулом), під час адаптації до умов служби, і виникає перше знайомство з професійними марновіртствами.

Виходячи з того, що караул у підрозділі - це мала група, спробуємо розглянути вищезазначене питання з позиції соціально-психологічних феноменів, які виникають у групах.

Наприклад, розглянемо такий соціально-психологічний феномен, як навіювання. Навіювання — це процес впливу на психічну сферу індивіда, пов'язаний зі звуженням свідомості, зменшенням критичності, а так само зі зменшенням розуміння будь-яких логічних оцінок. Під дією навіювання інформація, яку сприймає людина, може переломлюватися до невпізнання.

Можна припустити, що людина, яка приходить на службу в бойовий караул МНС, потрапляє в незвичне для себе середовище. Екстремальні ситуації в роботі фахівців завжди мають стресогенний характер. Стресові ситуації розглядаються як фактори, що викликають надмірне навантаження на систему психологічної саморегуляції і призводять до розвитку емоційної напруги. Перебування в стані постійної бойової готовності й виконання протягом добового чергування робіт згідно з розпорядком дня призводить до накопичення стомлення.

Психічна напруга, невдачі, страх, зриви, відчуття небезпеки є найбільш руйнівними стресорами для всіх фахівців МНС в цілому, та для молодих фахівців, зокрема.

Певні умови, такі, як стомлення, захворювання, дефіцит часу, недолік компетентності й груповий тиск, можуть провокувати підвищення ступеня індивідуальної сугестивності.

За визначенням у словнику С.Ю. Головіна, сугестивність - міра або ступінь сприйнятливості до навіювання, - підвищена піддатливість по відношенню до спонукань, спровокованих іншими людьми, що визначається і обмежується низкою факторів, в основному суб'єктивної готовністю зазнати й підкоритися впливу. Некритичне прийняття чужої точки зору і готовність підкоритися (коритися), коли людина змінює свою поведінку відповідно до прямою вказівкою законного авторитету. Схильність заражатися чужими настроями і переймати чужі звички. Характеристика індивіда, що залежить від ситуативних і особистісних чинників. Нормальна властивість людської психіки, але при надмірності може

дезорганізувати поведінку і розцінюється як негативна якість.

Виділяються такі ситуативні фактори, що впливають на підвищення індивідуальної сугестивності:

1) психофізичний стан суб'єкта - при спокої і релаксації сугестивність зростає, як і при сильному емоційному порушенні, стомленні, захворюванні, стресі.

2) низький рівень поінформованості, компетентності в обговорюваному питанні або виконуваному виді діяльності; мала ступінь його значущості для особистості;

3) дефіцит часу для прийняття рішення. Сугестивність під впливом "тиску групового" (конформність) залежить від рівня розвитку групового.

Сучасна психологія розглядає сугестивність як неоднорідне явище. Вона по-різному виявляє себе в різних сферах особистості, стосовно якогось змісту та виду діяльності. Кожна людина в певних ситуаціях в якійсь мірі може виявитися сугестивною. За допомогою аналізу факторного виявлено два типи сугестивності:

1) сугестивність первинна - лежить в основі сприйнятливості до автосугестії (самонавіювання);

2) сугестивність вторинна - пов'язана з відносинами підпорядкування, їх мотивацією..

Таким чином, можна говорити про те, що всі вищезазначені фактори характерні для екстремальної ситуації. Саме в умовах стресу - у ситуаціях із підвищеною невизначеністю при явній загрозі, у натовпі або групі, при тривалому впливі монотонних подразників, при впливі несподіваного подразника, або при раптовій зміні ситуації підвищується сугестивність.

Здатність до критичного аналізу інформації знижена (і відповідно, підвищена сугестивність) у дітей, солдат і спортсменів, які звикли до підпорядкування зовнішній дисципліні.

Взагалі діяльність, яка пов'язана з виконанням наказів та вимог, що притаманне і фахівцям екстремальних професій, розвиває сугестивність.

Нарешті, людина може позбавитися самотності, страху, відчуженості шляхом абсолютного підпорядкування соціальним нормам, які регулюють поведінку.

Крім того, не можна не враховувати той факт, що система МНС має ієрархічну структуру. Особи, які володіють меншою владою та мають більш низький статус в групі (колективі) змушені в більшості

випадків підкорятися впливу тих, хто вище їх по статусу. В даному випадку, фактором, що змушує молодих фахівців підкорятися - є значний професійний досвід «старожилів» підрозділу.

Конформністю називають також внутрішню групову сугестію або сугестивність (зауважимо, що деякі автори, наприклад, А.Е.Личко, не ототожнюють сугестивність і конформність, відзначаючи відсутність залежності між ними й відмінність механізмів їх прояву). Інші дослідники розрізняють конформність двох видів: «прийняття», коли в індивіда змінюються погляди, установки й відповідна їм поведінка, і «згода», коли людина йде за групою, не розділяючи її думку (у вітчизняній науці це називається конформізмом).

На прояв конформності також впливають труднощі розв'язуваної проблеми: чим вона важче, тим в більшій мірі особистість підкоряється групі; чим складніше завдання й більш неоднозначне прийняті рішення, тим конформність вище. В деяких випадках сугестивність є основою конформності, звичка думати та діяти «як усі».

Таким чином, можна говорити про те, що молодий фахівець ще не має чітко сформованих навичок ефективного реагування у екстремальній ситуації. У багатьох випадках їм керує страх, паніка, розгубленість. Під час спостереження за своїми більш досвідченими колегами, недосвідчений фахівець автоматично переймає все те, що на його погляд, сприяє успіху у вирішенні професійних завдань. На підставі методу включеного спостереження та аналізу продуктів життєдіяльності, можна стверджувати, що якщо марновірства є невід'ємною складовою професійного життя фахівців МНС, то і в них починає вірити молодий фахівець також.

Як правило, в караулі, склад фахівців змінюється дуже рідко. Серед фахівців спостерігається значний рівень згуртованості та довіри один до одного. Крім того, постійне перебування в надзвичайних ситуаціях, де загроза життю та здоров'ю мають місце, молоді фахівці змушені іноді повністю покладатися на досвід більш досвідчених колег. Таким чином, молодому фахівцю дуже важко протистояти тим традиціям, правилам, нормам поведінки, яких дотримуються одноставні члени караулу. Цікавий той факт, що чим складніше завдання, тим в більшій мірі особистість підкоряється групі; чим

Питання психології

важче завдання та більш неоднозначні рішення, що необхідно прийняти, тим конформність вища.

В даному випадку, марновірства виступають тими самими «традиціями» та правилами, які притаманні більшості «старожилів» підрозділу. І, навіть, якщо новий фахівець спочатку не має бажання приймати марновірства, які панують у підрозділі – згодом, змушений прийняти їх. Тому що, по-перше, екстремальні ситуації «підтвердять» правоту марновірств, по-друге, якщо молодий фахівець не буде додержуватися загальноприйнятих моделей поведінки-він відразу відчує на собі тиск більш досвідчених колег.

Слід зазначити, що суттєвність заснована, головним чином, на авторитетності джерела інформації. Отже, більш досвідчені фахівці підрозділу дійсно мають неабиякий авторитет в очах молодих фахівців. Забобонна поведінка є ефективним способом контролю над групою за допомогою імперативного залучення до системи моральних норм і заборон. Запозичений із минулого спосіб поведінки служить еталоном, що виключає всяке нововведення, а відхилення від еталону викликає негативні санкції. Норму поведінки, закріплену в марновірстві, характеризує загальне визнання в суспільстві або групі. Дозволи й заборони подібного роду не потребують переосмислення або виправдання: питання про те, яка мета заборони і від кого він виходить, взагалі не встає перед індивідом. Всі люди в різній мірі, схильні до відчуття ірраціонального. Таким чином, головний страх, який випробовує кожна людина, - це страх, викликаний перспективою смерті. І він виявляється величезним стимулом-реакцією для віри в магичні й окультні явища. Таким чином, авторитетні «старожили» підрозділу свідомо чи несвідомо можуть здійснювати суттєвий вплив на менш досвідчених, молодих фахівців підрозділу [4].

Висновки. Узагальнюючи все вищезазначене, можна стверджувати, що марновірства позбавляють фахівців МНС від страху перед незвіданим. Відсутність відповідної впевненості в надзвичайних ситуаціях підсилюють потребу індивіда керуватися у своєму повсякденному житті встановленими традиціями й ритуалами, до яких можуть бути віднесені й марновірства. В основі марновірних вистав лежать усілякі страхи, часто ірраціональні, нез'ясовні; забобонною ж поведінкою фахівців екстремального профілю діяльності прагнуть позбавитися від афективних переживань, що володіють ними. Завдяки марновірствам зберігаються й поширюються соціальні цінності й норми поведінки.

Відсутність певної впевненості в екстремальних ситуаціях підсилює потребу фахівців екстремального профілю діяльності керуватися у професійній діяльності прийнятими раніше іншими людьми, більш досвідченими, професійними традиціями і ритуалами. Можна стверджувати, що основною причиною, яка змушує молодих фахівців повірити в марновірства, силу оберегів і змов є несвідоме прагнення протистояти стресам, і психічним травмам під час виконання завдань за призначенням та не «відбиватися» від колективу караулу, фахівці якого мають більш великий професійний досвід. Таким чином, можна стверджувати, що марновірство є невід'ємною частиною професійного життя фахівців МНС.

Проведене дослідження не вичерпує повного розв'язання вищезазначених проблем. Тому, на нашу думку, потребує подальшого вивчення проблема виникнення та розповсюдження професійних марновірств серед фахівців підрозділів МНС та продовження дослідження індивідуально-психологічних особливостей фахівців МНС. Це і є перспективою подальших розвідок у даному напрямку.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология. М.:Аспект Пресс.2000. –363 с.
2. Бехтерев В.М. Внушение и его роль в общественной жизни.СПб.:Издание К.Л. Ринкера,1908
3. Головаха Е.И. Структура групповой деятельности. Социально-психологический анализ. Киев: Наукова думка, 1979. –138с.
4. Словар практического психолога / Сост. С.Ю. Головин.:Харвест,Минск. -800с.
5. Донцов А.И. Психология коллектива.М.:МГУ,1984. –208с.
6. Майерс Д. Социальная психология.М., 1997.–688с.
7. Психологическая теория коллектива/Под ред. А.В. Петровского. М.:Педагогика, 1979. –280с.
8. Социальная психология / Под ред. А. Н. Сухова, А. А. Деркача. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 600 с.